

ОЦІНКА ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Робота присвячена дослідженню впливу інноваційної політики на формування національної конкурентоспроможності на основі аналізу динаміки позицій України у відповідних міжнародних економічних рейтингах. Розроблено практичні рекомендації щодо використання наявного інтелектуального потенціалу для розбудови економіки знань в Україні та активізації участі держави у цьому процесі.

***Ключові слова:** державне регулювання; економіка знань; інноваційна політика; національна конкурентоспроможність; оцінка інтелектуального потенціалу.*

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток науки та інформаційних технологій докорінно змінює економіку, впливає на конкуренцію як рушійну силу ринку та вимагає розширення інтелектуального потенціалу країни. В епоху формування "економіки знань" актуалізується роль держави у посиленні національного інтелектуального потенціалу шляхом стимулювання інноваційної діяльності. Сучасна держава для нарощення конкурентоспроможності має не тільки створювати інновації, але прагнути до забезпечення синергетичного ефекту від їх використання. При чому в процесі реалізації державної інноваційної політики потрібно враховувати неоднозначність впливу інновацій на життя суспільства. В цьому аспекті виникає дві проблеми: з одного боку, потрібно стимулювати інноваційну, творчу діяльність творців, авторів, розробників об'єктів права інтелектуальної власності (далі – ОПІВ) через розширення доступу до новітніх знань та технологій в контексті стратегічного розвитку України, а з іншого боку, створити умови для надійного захисту прав власників ОПІВ, що сприятиме їх активному використанню у виробництві конкурентоспроможних товарів та послуг, призведе до збільшення частки нематеріальних активів у структурі капіталу українських підприємств. На наше глибоке переконання, розв'язати ці проблеми можливо лише шляхом створення цивілізованого ринку інтелектуальної власності в Україні та інтеграції українського ринку у світовий ринок інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, яка розглядається. Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних економістів, що прис-

вятили свої публікації дослідженню кардинальних зрушень в інформаційну епоху, вивченню проблем інтелектуального потенціалу та інноваційно-технологічного розвитку економіки, визначенню нових функцій державного управління та регулювання в сфері інновацій та розвитку конкуренції, можна виділити роботи, зокрема: Ю.Бажала [1], В.Гейця [2], С.Глазьева [3], Л.Федулової [4], Е.Тоффлера [5] та інших.

Невирішені частини загальної проблеми. Проте актуальною для України залишається проблема обрання дієвих інструментів та механізмів інноваційної політики в суспільстві, яка б реально відповідала інтересам суспільства, а не інтересам окремих фінансово-олігархічних груп, забезпечувала зростання національної конкурентоспроможності та поліпшення якості життя в країні. На сьогоднішній день гостро стоїть проблема підвищення ефективності інноваційної політики для забезпечення національної конкурентоспроможності.

Метою статті є визначення шляхів розвитку та оптимізації інноваційної політики для забезпечення національної конкурентоспроможності на основі аналізу динаміки позицій України в міжнародних економічних рейтингах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що одним із важливих стратегічних ресурсів України є інтелектуальний капітал. Після розпаду СРСР наша країна успадкувала значний науково-технічний потенціал і входила до тридцяти країн-лідерів світової наукової еліти. Проаналізуємо, чи вдалося Україні за роки незалежності створити відповідні конкурентні переваги і в повній мірі використати той інноваційно-винахідницький та інтелектуальний потенціал, який отримала у спадок від колишнього СРСР. З цією метою, ми в нашій роботі вирішили проаналізувати міжнародні економічні рейтинги, обрали три відповідні індекси: Індексом людського розвитку (ІЛР), Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК), Глобальний інноваційний індекс (ГІІ) та дослідили відповідні міжнародні рейтинги за цими індексами в динаміці.

Розпочнемо аналіз з дослідження динаміки Індексу людського розвитку. Згідно з "Доповіддю про людський розвиток – 2013" ПРО ООН, на початку 2013 року Україні посідала лише 78 місце за Індексом людського розвитку, який дорівнював 0.740. Незважаючи на відносний ріст індексів у 2009–2012 роках, динаміка рейтингу нашої країни за цим показником погіршилася. Зокрема, якщо у 2010 році Україні належала 69-та позиція, у 2011 – 76-та з показником 0.737, то в 2013 році вже 78-ма позиція з показником 0.740.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

Для порівняння, якщо на момент набуття Україною незалежності, Індекс людського розвитку України був вищий, а ніж європейський та центральноазійський (0.714 проти 0.701), то на даний час він є нижчим на 0.031 (0.740 проти 0.771). У країн-лідерів, які посіли перші місця в рейтингу 2013 року, ІЛР перевищує 0.9, наприклад: на першому місці Норвегія – 0.955, далі Австралія – 0.938, США – 0.937, Нідерландів – 0.921 та Німеччини – 0.920. За критеріями досліджуваного індексу в Україні найкращий стан справ з освітою та грамотністю – 0.860 (29 місце у світі), помітно гірші результати, пов'язані з оцінкою здоров'ям та довголіття – 0.760, а найгірший стан з рівнем життя (економічним розвитком) – 0.615. Зважаючи на негативну динаміку рейтингу серед країн світу за досліджуваним індексом (2010 – 69 місце, 2013 – 78 місце), стає зрозумілим, що наша країна географічно знаходячись в Європі, при збереженні сучасних економічних тенденцій розвитку надалі поступатиметься у світових рейтингах країнам з менш розвинених частин світу. [7]

Другий важливий індекс – це Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК). У рейтингу ГІК 2012 – 2013 Україна посіла 73 місце серед 144 країн світу (2011–2012 – 82 місце). Серед основних конкурентних переваг країни: освіта та ємність ринку. Важливою складовою індексу конкурентоспроможності є "Інновації", що об'єктом дослідження в даній роботі. Показник "Інновації" включає такі основні показники, як:

- "наявність високоякісних науково-дослідних установ" (64 місце),
- "співробітництво університетів і бізнесу в сфері наукових досліджень" (69 місце),
- "наявність наукових й інженерних кадрів" (25 місце),
- "захист інтелектуальної власності". [8]

Тісно пов'язаний з попереднім, третій важливий індекс - Глобальний інноваційний індекс (ГІІ). У міжнародному рейтингу ГІІ у 2012 Україна посідала 63 місце серед 141 країн світу проти 60-го місця серед 125 країн світу у 2011 р. Тобто позиції країни в міжнародному рейтингу погіршилися. При розрахунку ГІІ враховуються наступні фактори, які визначають якість інноваційної діяльності, зокрема:

- Рівень розвитку вищої освіти.
- Стан сфери досліджень і розробок.

За рівнем розвитку вищої освіти Україна у 2012 р. посіла 34 місце, для порівняння, 39 місце – у 2011 р., зокрема:

- за показником охоплення вищою освітою – 8 місце,

▪ за часткою випускників наукової та інженерної спрямованості –19-те.

Оцінка сфери досліджень і розробок включає 3 показники:

▪ кількість дослідників на 1 млн. населення – 44 місце,

▪ витрати на НДДКР –37 місце;

▪ якість дослідницьких інститутів – 69 місце.

За результативністю наукових досліджень Україна у 2012 р. посідала 30 місце, а у 2011 р. це було 40 місце, тобто ситуація суттєво поліпшилася. Зокрема за такими показниками як:

▪ створення нових наукових знань, що характеризується кількістю патентів та наукових статей – 21 місце,

▪ поширення знань – 55,

▪ вплив знань – 66 місце. [9].

Аналіз статистичних даних засвідчив, що при досить високих кількісних показниках, зокрема таких як: кількість людей, охоплених вищою освітою, частка випускників наукової та інженерної спрямованості, кількість дослідників на 1 млн. населення; в Україні гостро стоїть проблема якісних параметрів в сфері інновацій, зокрема: поширення та вплив знань на суспільство, якість дослідницьких інститутів тощо. Актуальною залишається проблема "втечі мозків" закордон.

В Україні спостерігається парадоксальна ситуація: при наявності потужної науково-дослідницької бази, висококваліфікованих наукових кадрів та досить потужній промисловості, зокрема таких наукоємних галузей, як: космічна техніка та технологія, ядерна техніка, ракетобудування та літакобудування, виробництво синтетичних матеріалів, Україна значно поступається на ринку інноваційної продукції США та країнам ЄС, а в останні роки Росії та Китаю.

І головними причинами такої ситуації, на наш погляд, є нерозвинутість внутрішнього ринку ОПІВ та відсутність ефективної системи захисту інтелектуальної власності в країні. Формально, в Україні створена нормативно-законодавча система захисту прав інтелектуальної власності, проте на практиці права інтелектуальної власності як на об'єкти промислової власності, так і на об'єкти авторського і суміжних прав часто порушуються. На міжнародній арені за Україною закріпився імідж "країни-пірата" в сфері інтелектуальної власності.

Загальною тенденцією розвитку державної інноваційної політики в розвинутих країнах стало перетворення її на чітко організований і керований процес. В світових країнах-лідерах інноваційний процес побудований таким чином, що фактично перестає бути стихійним, носити ви-

падковий характер, натомість цілеспрямовано координується відповідними державними органами як у державному, так і у приватному секторах економіки через відповідні інституціональні інструменти та механізми державного регулювання. Важливим в цьому аспекті є налагодження системи інформування суспільства, зокрема підприємців, про пріоритетні напрями використання ОПІВ у господарській діяльності. І розпочати, на наш погляд, потрібно з широкої інформаційної компанії про переваги інноваційної та винахідницької діяльності.

По-перше, потрібно змінювати менталітет українського суспільства: щоб винахідник перестав бути "бідним диваком", престиж якого підірвано в очах суспільства та молоді. По-друге, необхідно донести інформацію до підприємців, що в постіндустріальному суспільстві інтелектуальна власність є тим важливим ресурсом, який дозволяє швидко нарощувати вартість активів підприємства і який потрібно враховувати при прийнятті повсякденних рішень у сфері бізнесу.

Майже щоденно на ринку з'являються нові продукти, винаходи, торгові марки тощо, які є результатом постійної новаторської та творчої діяльності людей. Ідеї та інновації відіграють значну роль у економіці, що знаходить своє відображення у конкуренції між підприємствами. Інновації вигідні як винахідникам, так і роботодавцям-підприємствам, акціонерам, органам державного управління, споживачам. Як правило, основна маса інновацій створюється малими та середніми підприємства. Однак їх новаторський та творчий потенціал не завжди використовується повністю. Оскільки, з одного боку, підприємці часто не обізнані щодо правової охорони об'єктів промислової власності, зокрема винаходів, промислових зразків та торгових марок. З іншого боку, державна реєстрація та набуття прав на об'єкти промислової власності, їх подальша комерціалізація та запуск у виробництві потребує значних інвестицій. А на практиці українські малі та середні підприємства часто не мають потрібних фінансових ресурсів для інвестування в інновації та технології, натомість залучення кредитних ресурсів є проблематичним через їх високу вартість.

Світовий досвід показує, що активізації інноваційної та винахідницької діяльності сприяє наявність відповідного конкурентного середовища, що супроводжується кластеризацією економіки. Найбільшого успіху, як правило, досягають ті підприємства, а також дослідники та винахідники, які працюють у секторах з високою конкуренцією, проте вертикально інтегрованих в структуру наука-університети-бізнес.

Беззаперечним є той факт, що надзвичайно важливими для формування сприятливого інноваційного клімату є успіхи країни у сфері науки, зокрема фундаментальної. Зокрема, науково-технічну діяльність у 2012 р. в Україні здійснювало 1208 організацій, з них 52,8% – організації галузевого профілю. При чому частка організацій підприємницького сектору в загальній кількості становила 44,3 %, частка організацій державного сектору відповідно 41,05 %, частка сектору вищої освіти – 14,56 %, частка неприбуткового приватного сектору дорівнює лише 0,08%. Частка витрат на НДДКР у ВВП України в 2012 році становила 0,75%, для порівняння у європейських країнах цей показник коливається в межах 2 – 4%. У структурі розподілу витрат за галузями наук найбільшу питому вагу в Україні в 2012 мали технічні науки (майже 55%), у той час як частка бюджетного фінансування у загальному обсязі витрат на цю галузь становила 19,8%. Найбільші ж частки бюджетного фінансування у загальному обсязі витрат на галузь припадають на гуманітарні та суспільні науки (відповідно 90,7 та 89,7%). У регіональному розрізі найкраще фінансування мають наукові організації м. Києва і Харківської області, а найгірше – наукові організації Миколаївської області та АР Крим [9].

Оскільки розраховувати на збільшення бюджетного фінансування науки в Україні не доводиться в сучасних економічних реаліях, то слід звернути увагу на успішний зарубіжний досвід фінансування наукових досліджень та винаходів венчурними інвестиційними фондами. Звернемося до досвіду, наприклад, Фінляндії, де створено та успішно функціонує Фонд винаходів, який активно підтримує винахідницьку діяльність, сприяє розробці та використанню винаходів. Фонд, заснований в 1971 р., знаходиться в Технологічному центрі Іннополі в Отаніемі, Еспо. Крім 22 власних співробітників, у ньому працює ще 28 менеджерів з інновацій у провідних університетах, а також регіональних центрах зайнятості та економічного розвитку по всій Фінляндії. Головними завданнями Фонду є проведення консультацій, оцінка та захист винаходів, фінансування розробок програмних продуктів, маркетингова діяльність та інші дії щодо комерціалізації винаходів.

Головними критеріями для надання фінансування є ринковий потенціал, майстерність виконання та патентоспроможність винаходу, а також його технологічний рівень. Фінансування надається з метою виведення на ринок винаходів приватними особами, винахідниками та підприємцями, або спільно винахідниками та підприємцями, або за ліцензійною угодою.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

Фонд також сприяє винахідництву шляхом проведення переговорів, конкурсів винаходів, щорічного проекту InnoFmLand, де національні переможці отримують нагороди від Президента Фінляндії. На практиці майже кожен громадянин країни має певне відношення до винаходів та продукції, створеної із застосуванням винаходів. Наприклад, організації в Еспо Іннополі разом з менеджерами з питань інновацій щорічно отримують близько 16 тис. запитів від винахідників, дослідників та підприємців стосовно патентоспроможності, фінансування та доопрацювання винаходів. А Фонд отримує близько 3 тис. пропозицій щодо винаходів та 875 заяв на фінансування. За оцінками експертів, приблизно 20% або один проект з п'яти закінчується комерційним використанням або у формі організації спільного виробництва винахідника і підприємця, або укладанням ліцензійної угоди.

В цьому аспекті в Україні роль інноваційних центрів могли б взяти на себе провідні національні університети. Крім того, потрібно створювати та розвивати відповідні громадські організації, які проводили б співпрацю з національними, міжнародними дослідниками та експертами, в тому числі представниками наукової української діаспори, провідними українськими вченими, які працюють за кордоном.

Отже, для стимулювання інноваційної та винахідницької діяльності в Україні важливим є:

- проведення стратегічних досліджень щодо опрацювання моделей майбутнього інноваційного розвитку, його методології та прийняття відповідних рішень на рівні Уряду та Верховної Ради України;
- визначення критеріїв оцінки діяльності державних органів, що розробляють та реалізують напрямки технологічного розвитку;
- трансформація менталітету українського суспільства щодо захисту прав інтелектуальної власності і поліпшення суспільного іміджу науковця-винахідника;
- проведення роз'яснювальної інформаційної компанії серед представників бізнесу та громадськості щодо переваг інтелектуалізації економіки, розвитку інноваційної та винахідницької діяльності в стратегічно важливих для України напрямках;
- створення ефективного конкурентного середовища та цивілізованого ринку ОПІВ;
- залучення приватних фондів та громадських організацій до інноваційного процесу.

Література:

1. Бажал Ю.М. Економічна оцінка технологічного розвитку в Україні: стан і перспективи/ В кн.: Україна на порозі ХХ1 століття: уроки реформ та стратегія розвитку: Матеріали наукової конференції 15–16 листопада 2000 р. – К., УкрІНТЕІ. – 2001. – с. 135–139.
2. Геєць В.М. Характер перехідних процесів до економік знань// Економіка України. – 2004. – №4. – С. 4–14.
3. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса. – М.: Экономика, 2010. – 255 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань// Економічна теорія. – 2008. – №2. – с. 37–60.
6. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 557 с.
7. Індекс розвитку людського потенціалу 2013 (рейтинг України). [Електронний ресурс] – Режим доступу, назва з екрану: <http://infolight.org.ua/content/index-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>
8. The Global Competitiveness Report 2012–2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf
9. Звіт Державного Агенства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Науково-технологічна сфера України 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: назва з екрану: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/buklet_2013.pdf
10. Doing Business 2013 [Електронний ресурс] / Doing Business – The World Bank Group. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/Downloads>

References:

1. Bazhal Yu.M. Ekonomichna otsinka tekhnolohichnoho rozvytku v Ukrayiny: stan i perspektyvy/ V kn.: Ukrayina na porozі KhKh1 stolittya: uroky reform ta stratehiya rozvytku: Materialy naukovoyi konferentsiyi 15-16 lystopada 2000 r. – K., UkrINTEI. – 2001. – s. 135 – 139.
2. Heyets' V.M. Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomik znan'// Ekonomika Ukrayiny. – 2004. – №4. – S. 4–14. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса. – М.: Экономика, 2010. – 255 с.
3. Glaz'ev S.Ju. Strategija operezhajushhego razvitija Rossii v uslovijah global'nogo krizisa. – М.: Jekonomika, 2010. – 255 с.
4. Kastel's M. Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo, kul'tura / Per. s angl. pod nach. red. O. I. Shkaratana. - М.: GU VShJe, 2000. – 608 s.
5. Fedulova L.I. Kontseptual'ni zasady ekonomiky znan'// Ekonomichna teoriya. – 2008. – №2. – s. 37–60.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1 (28)

6. Toffler Je. Shok budushhego: Per. s angl. – M.: OOO "Izdatel'stvo ACT", 2002. – 557 s.

6. Indeks rozvytku lyudsk'oho potentsialu 2013 (reytynh Ukrayiny). [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu, nazva z ekranu: <http://infoflight.org.ua/content/indeks-rozvytku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>

7. The Global Competitiveness Report 2012–2013. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf

8. Zvit Derzhavnoho Ahenstva z pytan' nauky, innovatsiy ta informatyzatsiyi Ukrayiny. Naukovo-tehnolohichna sfera Ukrayiny 2013. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: nazva z ekranu: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/buklet_2013.pdf

9. Doing Business 2013 [Elektronnyy resurs] / Doing Business – The World Bank Group. – Rezhym dostupu: <http://www.doingbusiness.org/Downloads>

Надійшла до редколегії 27.02.14

**Г.М. Лозовая, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко**

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящается исследованию влияния инновационной политики на формирование национальной конкурентоспособности на основе анализа динамики позиций Украины в соответствующих международных экономических рейтингах. Разработаны практические рекомендации по использованию имеющегося интеллектуального потенциала для развития экономики знаний в Украине и активизации участия государства в этом процессе.

***Ключевые слова:** государственное регулирование; экономика знаний; инновационная политика; национальная конкурентоспособность; оценка интеллектуального потенциала.*

**G.M.Lozaova, Ph.D., Associate Professor
Taras Shevchenko Kyiv National University**

EVALUATION OF INNOVATION POLICY ON THE NATIONAL COMPETITIVENESS OF UKRAINE

The article investigates the impact of innovation policy in the formation of national competitiveness by analyzing the dynamics of Ukraine's position in the relevant international economic rankings. Practical recommendations for the use of existing intellectual capacity, building a knowledge economy in Ukraine and involvement of the state in the process.

***Keywords:** government regulation; knowledge economy; innovation policy; national competitiveness; the intellectual potential.*